

การรณรงค์ให้พลเมืองรู้หนังสือของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามในช่วง

พ.ศ. 2483-2487

Citizen's literacy Campaign in the Regime of Field Marshal

P. Pibulsonggram from 1940 – 1944 A.D.

ปรีศนีย์ เกษะบุตร*

บทคัดย่อ

การรณรงค์เพื่อให้พลเมืองรู้หนังสือเกิดขึ้นครั้งแรกในช่วง พ.ศ. 2483-2487 ซึ่งอยู่ในช่วงที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามบริหารประเทศ รัฐบาลได้ดำเนินการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยเริ่มต้นปฏิบัติจากการพัฒนาบุคลากรในระบบราชการก่อน ต่อจากนั้นจึงขยายไปสู่พลเมืองทั่วประเทศ

จุดมุ่งหมายของการรณรงค์คือ รัฐบาลต้องการปลูกฝังความคิดและเผยแพร่นโยบายสร้างชาติของรัฐให้แก่พลเมือง โดยใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือและเพื่อต้องการแสดงให้เห็นถึงการเป็นประเทศที่เจริญทัดเทียมกับอารยประเทศ ลักษณะของการดำเนินงานมีตั้งแต่การโฆษณาชักชวน การบีบบังคับทางอ้อมโดยระบุถึงความจำเป็นของการรู้หนังสือ การใช้กลไกอำนาจรัฐ ประกาศรณรงค์ และการออกพระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือ

การดำเนินการรณรงค์ให้พลเมืองรู้หนังสือในช่วงสมัยนี้ขึ้นอยู่กับความมั่นคงของอำนาจผู้นำ ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม หอดำเนินการในการบริหารประเทศ การรณรงค์ได้ยุติลงทันที เนื่องจากถูกพิจารณาว่าเป็นการดำเนินการที่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาการจัดการท่องเที่ยว คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

ของประเทศซึ่งกำลังอยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และในสถานการณ์เช่นนี้ชีวิตความเป็นอยู่และความปลอดภัยของพลเมืองมีความสำคัญมากกว่าการรู้หนังสือ

คำสำคัญ: การรณรงค์ให้รู้หนังสือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

Abstract

The campaign for the citizen's literacy was conducted for the first time between 1940-1944 A.D. in the regime of Field Marshal P. Pibulsonggram. The government conducted it in the form of formal adult education, starting with the scope of personnel development in the governmental system, then expanding to citizen throughout the country.

The purpose of the government's campaign was to indoctrinate the thoughts, to publicize the nation-building policy to the citizen through education, and to show that the country was as civilized as those civilized ones. The operations included persuasive advertising, indirect force to the needs, use of the state-power mechanism, declared state convention and the Literacy Promotion Act.

During that period, the operations for citizen's literacy campaign depended upon the security of the leader's power. It could be seen that when Field Marshal P. Pibulsonggram was out of power, the campaign was immediately stopped since it was considered that this campaign was conducted in the inappropriate time due to the country's situations in World War II, and Citizen's care should care for their lives, well-being and were safety more important than literacy.

Keywords: Literacy Campaign, Field Marshal P. Pibulsonggram

บทนำ

ปัจจุบันทุกประเทศทั่วโลกต่างตระหนักถึงความสำคัญของการส่งเสริมการศึกษาและการรู้หนังสือของพลเมืองในประเทศของตน เพราะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศ การรู้หนังสือเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ นำไปสู่การมีนิสัยรักการอ่าน และรักที่จะเรียนรู้ตลอดชีวิต

องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) กำหนดให้วันที่ 8 กันยายนของทุกปี เป็นวันที่ระลึกถึงวันสากลแห่งการรู้หนังสือ (International Literacy Day) ตามมติที่ประชุมของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจากประเทศทั่วโลก ว่าด้วยการไม่รู้หนังสือเมื่อปี พ.ศ. 2508 และเพื่อระลึกถึงวันสากลแห่งการรู้หนังสือ ประเทศไทยได้เข้าร่วมจัดกิจกรรมดังกล่าวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนได้เห็นความสำคัญของการรู้หนังสือและการศึกษาตลอดชีวิต (ชัยศ อัมสุวรรณ์, 2551)

การจัดการศึกษาเพื่อให้ประชาชนชาวไทยโดยทั่วไปรู้หนังสืออ่านออกเขียนได้นั้น เกิดขึ้นนับตั้งแต่มีการปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรในกรุงเทพและในหัวเมือง โดยจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับชั้นก่อนประถมจนถึงระดับอุดมศึกษา จุดมุ่งหมายสำคัญของการจัดการศึกษานั้นสัมพันธ์กับเรื่องการเมืองการปกครอง คือการสร้างรัฐชาติและการผลิตคนเข้ารับราชการเมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการประกาศพระราชบัญญัติการประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ซึ่งมีระยะเวลาห่างจากการริเริ่มตั้งระบบโรงเรียนหลวงแต่เริ่มแรกถึง 50 ปี สืบเนื่องจากปัญหาข้อจำกัดทั้งด้านกำลังทรัพย์และกำลังคน ประการสำคัญสถานภาพของแต่ละบุคคลภายในชาติที่อยู่ในโครงสร้างสังคมและการเมืองภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ยังเป็นข้อจำกัดต่อโอกาสทางการศึกษา ปัญหาของความล่าช้าดังกล่าว นอกจากทำให้การศึกษาไม่เจริญแล้ว ยังเป็นผลให้มวลชนส่วนใหญ่ซึ่งได้รับการปลดปล่อยให้เป็นเสรีชนแล้วไม่ได้รับการศึกษา (เสน่ห์ จามริก, 2523, หน้า 53)

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คณะราษฎรขึ้นบริหารประเทศ ได้นำสภาพปัญหาของการศึกษาในขณะนั้นมาพิจารณาใหม่ โดยให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาแก่พลเมืองมากขึ้นกว่าเดิม โดยกำหนดให้เป็นหลักสำคัญหลักหนึ่งของอุดมการณ์ในการพัฒนาชาติ ดังคำกล่าวว่า “จะให้การศึกษอย่างเต็มที่แก่ราษฎร” รัฐบาลดำเนินการโดยการจัดการศึกษาภาคบังคับอย่างทั่วถึง รวมทั้งการกำหนดนโยบายทางการศึกษาเพื่อขยายการศึกษาทั้งด้านคุณภาพและปริมาณของทุกระดับชั้น เพื่อจุดหมายของการพัฒนาระบบการปกครองประชาธิปไตย

การประกาศนโยบายการจัดการศึกษาให้แก่ผู้ใหญ่เพื่อให้รู้หนังสือเริ่มเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2480 ในสมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา โดยกำหนดจุดหมายไว้ 2 ประการคือ “จะพยายามจัดให้ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือได้รับการศึกษาจนอ่านออกเขียนได้ และรู้หน้าที่พลเมือง” (สุนทร สุนันท์ชัย, 2555)

ต่อมาได้มีการนำนโยบายมาดำเนินการจัดการศึกษาผู้ใหญ่เพื่อการรู้หนังสือเป็นครั้งแรกในช่วงสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามบริหารประเทศ เมื่อพ.ศ. 2481-2487 แต่เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามพ้นจากอำนาจการเป็นผู้นำ ได้มีการยกเลิกการดำเนินการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ เนื่องจากเห็นว่าเป็นนโยบายที่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ของประเทศ ขณะอยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่นเดียวกับนโยบายอื่น ๆ ที่รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงครามดำเนินการไว้

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงมีการฟื้นฟูส่งเสริมการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นใหม่ และมีการปรับหลักสูตรการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสถานการณ์และนโยบายของประเทศในแต่ละช่วงสมัย ตลอดจนมีการพัฒนาและขยายงานจัดการศึกษาเพื่อการรู้หนังสือมาเป็นลำดับ ใน พ.ศ. 2524 กองการศึกษาผู้ใหญ่ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ทำงานตั้งแต่แรกเริ่มได้รับการยกระดับเป็นกรมการศึกษานอกโรงเรียนหรือ กศน. มีการกระจายอำนาจการบริหารไปสู่ส่วนภูมิภาค มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนประจำภาคและประจำจังหวัด โดยเรียกว่าศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค และศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด (เพ็ญณี แนนทและคณะ อ้างถึงใน จำลอง สุวรรณเรือง, 2547)

ต่อจากนั้นปี พ.ศ. 2551 ชื่อเต็มของกรมการศึกษานอกโรงเรียนเปลี่ยนใหม่เป็นการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สืบเนื่องจากการออกพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย แต่ยังคงใช้ชื่อย่อว่า กศน. มีสำนักงาน กศน. รับผิดชอบในการบริหารจัดการในระดับจังหวัดและกรุงเทพมหานคร กศน. จังหวัดและสำนักงาน กศน. กรุงเทพมหานคร ดำเนินการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กระทรวงศึกษาธิการ อ้างถึงในจำลอง สุวรรณเรือง, 2547)

หากพิจารณาการจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้หนังสือตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบันกล่าวได้ว่า การดำเนินการให้พลเมืองไทยได้รู้หนังสือใน พ.ศ. 2483-2487 สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามบริหารประเทศเป็นช่วงที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่ให้แก่พลเมืองที่ไม่รู้หนังสือขึ้นเป็นครั้งแรกและมีการรณรงค์อย่างแพร่หลายทั่วประเทศ ทำให้สามารถลดจำนวนผู้ไม่รู้หนังสือลงได้จำนวนหนึ่งอย่างรวดเร็ว ถึงแม้ว่าช่วงเวลาที่มีการรณรงค์ให้พลเมืองรู้หนังสือนี้ประเทศไทยกำลังประสบกับภาวะของสงครามโลกครั้งที่ 2 อยู่ก็ตาม ดังนั้นจึงสามารถถือได้ว่าการดำเนินการให้พลเมืองไทยรู้หนังสือในสมัยนี้เป็น “ยุคทองของการจัดการศึกษาผู้ใหญ่” (สมชัย วุฒิปรีชา, 2514, หน้า 2)

ความหมายและขอบเขตของการศึกษาผู้ใหญ่

“การศึกษาผู้ใหญ่” เป็นคำใหม่ของสังคมไทย เริ่มเกิดขึ้นเป็นที่รู้จักและนำมาใช้กับพลเมืองไทยเป็นครั้งแรกเมื่อรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาประกาศนโยบายการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ใน พ.ศ. 2480 (บุญช่วย สมพงษ์, 2523, หน้า 161) โดยกำหนดความหมายของการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ว่าเป็น “การศึกษาที่จัดให้แก่ผู้ที่มีวัยพ้นเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป แต่ยังไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ หรือผู้ที่เคยเรียนมาแล้วแต่อยู่ในสภาพการลืมหนังสือ รัฐบาลเป็นผู้จัดการศึกษาให้อย่างมีแบบแผนคือ มีหลักสูตร บุคลากร แบบเรียน เป็นต้น”

ขอบเขตของความหมายดังกล่าวกำหนดขึ้นตามเงื่อนไขของสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นว่า พลเมืองส่วนใหญ่ในขณะนั้นไม่สามารถอ่านออกเขียนได้เป็นจำนวนมากถึงร้อยละ 68.8 ของจำนวนพลเมืองทั้งหมดที่มีอายุตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป (อาไฟ จันทวิมล, 2483, หน้า 1006)

ดังนั้น ความหมายของพลเมืองที่จะเป็นผู้ได้รับการศึกษาในรูปแบบการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ นั้น จึงเป็นราษฎรหรือประชาชนที่ไม่เคยได้รับการศึกษาภาคบังคับซึ่งมีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป แต่ยังไม่รู้หนังสือหรืออยู่ในสภาพที่ลืมนักหนังสือ

สภาพการณ์โดยรวมในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามในช่วงพ.ศ. 2481-2487

ในสมัยที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามบริหารประเทศในช่วงพ.ศ. 2481-2487 สังกมไทยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะทางด้านสังคมนั้น มีการเปลี่ยนแปลงถึงระดับที่เรียกว่า ขั้นปฏิวัติวัฒนธรรม (แกมสุข นุ่มนนท์, 2544, หน้า 57) กล่าวคือ มีการเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยดังเช่น การแต่งกาย มารยาทในสังคม การใช้ภาษาไทย การบริโภค เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นตามนโยบายสร้างชาติ ซึ่งรัฐบาลใช้เป็นนโยบายหลักในการบริหารประเทศ โดยมีลัทธิชาตินิยมเป็นแรงกระตุ้นที่สำคัญ เพื่อมุ่งหวังให้ชาติไทยมีความเจริญทัดเทียมอารยประเทศ

ส่วนวิธีการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายมีหลายวิธี ดังเช่น การปลุกกระดมให้พลเมืองคล้อยตามนโยบายของรัฐด้วยวิธีการโฆษณาชักชวน การใช้กลไกอำนาจรัฐกำหนดเป็นนโยบายที่รู้จักกันดีคือ รัฐนิยม ซึ่งได้มีการประกาศใช้เป็นระยะ ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2482-2485 รวมทั้งสิ้น 12 ฉบับ และยังมี การประกาศใช้พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด พระราชกฤษฎีกา เป็นต้น

การดำเนินนโยบายสร้างชาติของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มุ่งให้ความสำคัญกับพลเมืองในชาติทุกคนต้องรู้จักหน้าที่ของตนเองเพื่อเป็นพื้นฐานไปสู่การสร้างชาติและหน้าที่สำคัญของพลเมืองในยุคของการสร้างชาติคือ การรู้จักสร้างตนเอง ได้แก่ มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง มีวัฒนธรรม และรู้จักประกอบอาชีพ เป็นต้น

การดำเนินงานสร้างชาติจึงมีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยทุกคนในเวลานั้น ในด้านการเมืองนั้นคนไทยได้รับการปลูกฝังในลัทธิเชื่อนำ ส่วนด้านเศรษฐกิจนั้นมีการปลูกฝังให้มีทัศนคติใหม่ในการประกอบอาชีพค้าขายมิใช่มุ่งแต่รับราชการ รัฐบาลจึงมีนโยบายส่งเสริมให้คนไทยทำการค้า และให้นิยมใช้สินค้าไทย ในขณะเดียวกันมีการต่อต้านและกีดกันชาวจีนในด้านค้าขาย สำหรับด้านสังคมที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมนั้น คนไทยต้องปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตใหม่ ได้แก่ เรื่องการใช้ภาษาไทย การเปลี่ยนชื่อ การแต่งกาย มารยาทในสังคม อาหาร การกิน เป็นต้น

นอกจากนี้ภายใต้การบริหารงานของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีการยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นใช้ประเทศไทยเป็นเส้นทางเดินทัพไปประเทศมลายูและพม่า ตั้งแต่วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 นำไปสู่ภาวะที่ประเทศไทยต้องประกาศเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 ในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 โดยประเทศไทยอยู่ฝ่ายญี่ปุ่น และในระหว่างที่กองทัพญี่ปุ่นอยู่ในประเทศไทยนั้นได้มีการกู้ยืมเงินจากรัฐบาลไทยเพื่อให้ทหารญี่ปุ่นใช้จ่าย ทำให้เงินบาทลดค่าเกิดภาวะเงินเฟ้อขึ้นในประเทศ (แถมสุข นุ่มนนท์, 2521, หน้า 141)

นอกจากประเทศไทยเผชิญกับภาวะของสงครามแล้ว ยังเกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในภาคกลางหลายจังหวัดรวมถึงกรุงเทพมหานคร ใน พ.ศ. 2485 ทำให้เกิดการขาดแคลนข้าวและอาหาร ราษฎรเกิดความยากลำบากในการจัดซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภค (หจข..สร. 0201/9 “รัฐบาลญี่ปุ่นและชาวต่างประเทศกับข้าราชการไทยในต่างประเทศแสดงความเสียใจและช่วยบรรเทาทุกข์ผู้ประสบอุทกภัย”)

กล่าวได้ว่าในสมัยที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามบริหารประเทศ ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในหลายด้าน คนไทยต้องเผชิญทั้งภาวะของสงครามและอุทกภัยครั้งใหญ่ นอกจากนี้ยังต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่หลาย ๆ ด้านตามนโยบายของรัฐบาล รวมทั้งต้องได้รับการศึกษาให้รู้หนังสือไทย หากยังไม่สามารถอ่านออกเขียนได้

การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในช่วงระยะแรก พ.ศ. 2481-2484

การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่ให้รู้หนังสือถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการสร้างชาติ การดำเนินงานแม้จะเป็นลักษณะที่ต่อเนื่องจากการรับช่วงนโยบายมาจากรัฐบาลชุดพระยาพหลพลพยุหเสนา คือ การจัดให้ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือได้รับการศึกษาจนอ่านออกเขียนได้และรู้หน้าที่พลเมือง แต่เมื่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามดำเนินการจัดการศึกษาผู้ใหญ่อย่างเป็นทางการ ขอบเขตจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้แต่เดิมได้รับการเพิ่มอีก 2 ประการคือ เพื่อส่งเสริมอาชีพ และเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งชาติ (กระทรวงธรรมการ, 2483, หน้า 13)

การเพิ่มขอบเขตของจุดมุ่งหมายดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของรัฐบาลในการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ว่า รัฐบาลต้องการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ให้มีส่วนรองรับและสนับสนุนนโยบายของรัฐในขณะนั้น ขณะเดียวกันรัฐบาลได้ตระหนักว่าจำนวนพลเมืองที่รู้หนังสือนั้นเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงระดับความเจริญของชาติ ดังนั้นเมื่อชาติกำลังอยู่ในภาวะของการสร้างชาติให้เจริญและยิ่งใหญ่ รัฐบาลจึงมีความจำเป็นต้องจัดการศึกษาผู้ใหญ่ให้แพร่หลายเพื่อเพิ่มจำนวนผู้รู้หนังสือ

การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เริ่มต้นขึ้นจากการนำเอารายงานเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่ซึ่งได้ทยอยส่งเข้ามาของนายบุญช่วย สมพงษ์ เจ้าหน้าที่ซึ่งรัฐบาลส่งไปศึกษาดูงานที่ต่างประเทศทั้งในยุโรปและอเมริกาเป็นเวลา 2 ปี มาพิจารณาประกอบ รวมทั้งศึกษาวิธีการของประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ จีน ญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ อินเดีย ตุรกี และอิหร่าน เป็นแบบอย่าง (กระทรวงธรรมการ, 2483, หน้า 5-11)

ส่วนการดำเนินงานเริ่มต้นขึ้นในขอบเขตของการพัฒนาบุคลากรในระบบราชการ โดยเสนอหลักการกำหนดระยะเวลาให้บุคคลที่ทำงานในหน่วยราชการต้องสามารถอ่านและเขียนหนังสือไทยได้ภายในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2484 ส่วนระดับของการผ่อนผันนั้น กำหนดตามตำแหน่งหน้าที่การงานเป็นสำคัญ เช่น ผู้ที่มีความชำนาญเป็นพิเศษในกิจการเฉพาะอย่างที่ราชการมีความจำเป็นต้องใช้บุคคลดังกล่าวให้พิจารณาผ่อนผันตามสมควร สำหรับการรับบรรจุข้าราชการหรือคนงานในประเภทเงินเดือนประจำต่อไปนั้น ให้ถือระดับความรู้ภาษาไทยอ่านออกเขียนได้เป็นวุฒิอย่างต่ำที่จะได้รับการพิจารณาคัดเลือก และถ้าผู้สมัครมีจำนวนมากก็ให้เลือกผู้ที่

มีความรู้สูงก่อน ส่วนคนงานที่รับค่าจ้างรายวันบางประเภท เช่น กรรมกรโยธา ให้ผ่อนผันได้ แต่ในการคัดเลือกบรรจุจะต้องพยายามให้ประโยชน์แก่ผู้อ่านออกเขียนได้ก่อน (หจข.. ศธ. 0701.51/9 กำหนดวิทยฐานะผู้รู้หนังสือไทยและการศึกษาผู้ใหญ่ พ.ศ. 2481-2488)

จะเห็นได้ว่ารัฐบาลได้ประกาศกำหนดระยะเวลาที่คนไทยต้องรู้หนังสือในหน่วยงานของรัฐบาลเป็นลำดับแรก ในขณะที่รัฐบาลยังไม่ได้จัดตั้งโรงเรียนสอนผู้ใหญ่อย่างเป็นทางการแต่อย่างใด ฝ่ายเอกชน คือ นายผ่อง โสภณศิริ ได้จัดให้มีโรงเรียนสอนผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือขึ้นให้ชื่อว่า โรงเรียนสิริสาส์นวิทยาลัย ตั้งอยู่ ณ ตำบลนครไชยศรี อำเภอดุสิต จังหวัดพระนคร (หจข..สร.0201.14/8 “เรื่องนายผ่อง โสภณศิริ สมควรได้รับอนุโมทนาจากรัฐบาล”) ผู้เรียนในขณะนั้นคือบุคคลที่ทำงานในหน่วยงานราชการต่าง ๆ แม้จะเป็นเพียงจำนวนน้อย แต่ก็สะท้อนให้เห็นว่าได้เกิดการตื่นตัวในการเรียนหนังสือเพื่อให้อ่านออกเขียนได้ขึ้นบ้างแล้วในกลุ่มบุคคลที่ทำงานในหน่วยราชการ โดยมีเงื่อนไขของรัฐบาลเป็นเกณฑ์บังคับ รูปแบบการดำเนินงานการสอนของโรงเรียนสอนผู้ใหญ่โดยนายผ่อง โสภณศิริ เป็นการสอนที่ไม่เก็บเงินค่าเล่าเรียนสอนเพียงให้สามารถอ่านออกเขียนได้ มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยให้ผู้ที่ทำงานในหน่วยราชการได้รู้หนังสือทันกับระยะเวลาที่รัฐบาลกำหนด นับว่านายผ่อง โสภณศิริ เป็นบุคคลหนึ่งที่เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษา

ความเคลื่อนไหวของรัฐบาลที่จะดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเป็นทางการเกิดขึ้นเมื่อ นายบุญช่วย สมพงษ์ กลับจากศึกษาดูงานที่ต่างประเทศกลางปี พ.ศ. 2482 รัฐบาลจึงเริ่มกำหนดการดำเนินงานระยะแรกใน พ.ศ. 2483-2484 ซึ่งเป็นระยะของการเตรียมการทดลองตามหลักวิชาการที่เจ้าหน้าที่ได้ไปศึกษาดูงานจากต่างประเทศ (บุญช่วย สมพงษ์, 2523, หน้า 148)

โดยหลักการแล้วก่อนที่รัฐบาลจะดำเนินงานจัดการศึกษาแบบเป็นทางการทั่วประเทศ สิ่งที่รัฐบาลควรปฏิบัติ คือการเผยแพร่ความรู้แก่ราษฎร เพื่อให้ราษฎรได้เข้าใจถึงความสำคัญของการศึกษาผู้ใหญ่ ตลอดจนคุณประโยชน์ที่จะได้เมื่อเข้ารับการศึกษา ทั้งนี้เพราะการศึกษาผู้ใหญ่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคมไทย การที่จะมาดำเนินงานกับราษฎรย่อมต้องมีผลกระทบกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎร แต่ในการปฏิบัติจริงรูปแบบการดำเนินงานที่

รัฐบาลได้จัดทำเป็นครั้งแรก คือการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ 9 เรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการรู้หนังสือ ดังนี้

1. ประชาชนไทยจะต้องเคารพยกย่องและนับถือภาษาไทย จะต้องรู้สึกรักเป็นเกียรติในการพูดหรือการใช้ภาษาไทย
2. ประชาชนไทยจะต้องถือว่า หน้าที่ของพลเมืองไทยที่ดีประการหนึ่งคือ ศึกษาให้รู้หนังสือไทยอันเป็นภาษาของคนไทย อย่างน้อยต้องให้อ่านออกเขียนได้ ประการที่สองประชาชนไทยจะต้องถือเป็นหน้าที่อันสำคัญในการสนับสนุนช่วยเหลือแนะนำชักจูงให้พลเมืองที่ยังไม่รู้ภาษาไทยให้รู้หนังสือไทยจนอ่านออกเขียนได้ (ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 9 เรื่อง ภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี, 2483, หน้า 151-152)

รัฐธรรมนูญฉบับที่ 9 จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่ที่รัฐบาลได้เผยแพร่แก่พลเมืองทั่วประเทศอย่างเป็นทางการ หลังจากนั้นก็สั่งให้จังหวัดต่าง ๆ จัดการสอนหนังสือแก่ผู้ไม่รู้หนังสือในแต่ละจังหวัด โดยใช้หลักสูตรและแบบเรียนของชั้นประถมศึกษา จัดสอนที่โรงเรียนเทศบาล โรงเรียนประชาบาล และโรงเรียนรัฐบาล โดยให้ครูประจำโรงเรียนเหล่านั้นเป็นผู้สอน และย้าให้ทุกฝ่ายที่จัดการศึกษาผู้ใหญ่ถือว่าการร่วมมือช่วยเหลือและช่วยกันสร้างชาติ (การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่, 2483, หน้า 1437)

นอกเหนือจากการกำหนดรัฐธรรมนูญฉบับที่ 9 แล้ว กระทรวงธรรมการได้ออกแถลงการณ์เรื่องการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อให้พลเมืองเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ พร้อมกับชักชวนและแนะนำให้ผู้ไม่รู้หนังสือเข้ารับการศึกษ โดยชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ของการศึกษาในภาวะปัจจุบันและเพิ่มเติมด้วยการนำเสนอสุนทรพจน์ของบุคคลสำคัญที่กล่าวชักชวนให้พลเมืองที่ไม่รู้หนังสือเข้าเรียน

หน่วยงานของรัฐที่มีบทบาทในการโฆษณาชักชวน คือ กรมโฆษณาการ ดำเนินการจัดส่งเจ้าหน้าที่ของกรมโฆษณาการออกแสดงปาฐกถา ฉายภาพยนตร์ ในท้องที่จังหวัดต่าง ๆ และแจกสิ่งพิมพ์ที่เป็นรูปภาพ สำหรับวิธีการดำเนินงานให้พลเมืองที่ไม่รู้หนังสือตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องเข้าเรียน ได้แก่ การกำหนดให้มีการเซ็นชื่อในใบสำคัญรับเงินแทนการพิมพ์ลายมือในวงงานราชการทั่วไป การบังคับให้ผู้ที่จะอุปสมบทต้องเป็นผู้รู้หนังสือ และให้โอกาสแก่ผู้สอบคัดเลือกบรรจุเข้าทำงานในประเภทเงินเดือนประจำ คือ “จะต้องพยายามให้ประโยชน์แก่ผู้อ่านออกเขียนได้ก่อน” พร้อมกับกำหนดระยะเวลาที่บุคคลซึ่งทำงานในหน่วยราชการต้องอ่านออกเขียนได้ภายใน พ.ศ. 2484 (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.ป.ป.) สำหรับข้าราชการที่รู้หนังสือแล้วจะต้องช่วยแนะนำและสนับสนุนคนในบ้านรู้หนังสือด้วย โดยยึดถือเป็นคติว่า “คนในบ้านของข้าราชการไทยจะต้องพูดไทยและรู้หนังสือไทยทั้งสิ้น” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2483)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะแรกของการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ แม้ว่าจะเป็นขั้นเตรียมการและทดลอง หากแต่เมื่อไทยได้รับมอบดินแดนคืนจากฝรั่งเศสและได้ออกพระราชบัญญัติจัดตั้งเป็น 4 จังหวัดใหม่ คือ จังหวัดล้านช้าง จังหวัดนครจำปาศักดิ์ จังหวัดพิบูลสงคราม และจังหวัดพระตะบอง (แต่เดิมคือ แคว้นหลวงพระบาง แคว้นนครจำปาศักดิ์ แคว้นเสียมราฐ แคว้นพระตะบอง) รัฐบาลได้ดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่ให้แก่จังหวัดเหล่านี้ทันที เป็นการถ่ายทอดภาษาและวัฒนธรรมโดยผ่านการศึกษายผู้ใหญ่เพื่อให้พลเมืองในดินแดนดังกล่าวกลับมาเป็นคนไทยให้เร็วที่สุด (กะชวงสีกสาธิการ, 2485, หน้า 34)

กล่าวได้ว่า ลักษณะของการดำเนินงานเพื่อให้พลเมืองอ่านออกเขียนได้ในช่วงแรกนี้ยังเป็นลักษณะของการชักชวนและการบังคับทางอ้อมให้เกิดความจำเป็น แม้พลเมืองจะมาเรียนมากขึ้นเป็นลำดับ แต่เมื่อรัฐบาลมิได้มีกฎหมายบังคับแต่อย่างใด จึงมีผลให้ผู้เรียนขาดหายไปพื้นฐานของปัญหานี้เป็นเหตุผลนำไปสู่การใช้มาตรการบีบบังคับให้ผู้ไม่รู้หนังสือได้เข้าเรียนในช่วงระยะต่อมา

การเร่งรัดให้พลเมืองไทยรู้หนังสือในช่วงพ.ศ. 2485-2487

เมื่อภาวะของสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ทวีความรุนแรงและส่งผลกระทบต่อประเทศไทยโดยตรงทำให้รัฐบาลต้องประกาศนโยบายการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นใหม่ใน พ.ศ. 2485 ว่า “จะกวาดขันให้ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือได้รับการศึกษาจนอ่านออกเขียนได้ เข้าใจหน้าที่พลเมือง และเป็นกำลังส่งเสริมนโยบายของรัฐบาลให้เหมาะสมกาลสมัย” (หจข..ม.ท.2.2.10/7 คำแถลงนโยบายของคณะรัฐบาลชุดใหม่ 2485) รัฐบาลจึงจัดให้มีการรณรงค์เพื่อให้สอดคล้องกับกิจกรรมที่รัฐบาลได้นั้นให้พลเมืองปฏิบัติ

ในพ.ศ. 2486 การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่มีลักษณะของการก้าวกระโดดจากขั้นตอนดำเนินงานมาเป็นการเร่งรัดจัดการรณรงค์พลเมืองให้รู้หนังสือให้ได้ผลเร็วที่สุดภายใน พ.ศ. 2486 โดยรัฐบาลได้ออกพระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือให้เป็นกฎหมายใช้ทั่วประเทศ ในวันที่ 16 มิถุนายน 2486 กำหนดว่า “ตั้งแต่ พ.ศ. 2487 เป็นต้นไป คนไทยทุกคนที่มีอายุ 20 ปี บริบูรณ์ แต่ไม่เกิน 45 ปีบริบูรณ์ ซึ่งไม่รู้หนังสือไทยในวันที่ 1 มกราคมของปี ต้องเสียค่าบำรุงการศึกษาสำหรับปีนั้นไม่เกิน 5 บาท จนกว่าจะรู้หนังสือ” (พระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือ พุทธศักราช 2486, หน้า 1085-1086)

นอกจากการออกพระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายที่พลเมืองต้องปฏิบัติตามแล้ว รัฐบาลยังดำเนินงานกวาดขันออกกระเบียบที่พลเมืองจะต้องปฏิบัติคือ

- ให้ครอบครัวข้าราชการไทยรู้หนังสือภายใน พ.ศ. 2486 โดยผู้ที่มีอายุ 8-55 ปี ต้องเรียนหนังสืออ่านออกเขียนได้ภายใน พ.ศ. 2486 เมื่อพ้นกำหนดนี้ยังอ่านเขียนไม่ได้ให้ผู้นั้นออกจากบ้านพักข้าราชการ
- ห้ามผู้ไม่รู้หนังสือไทยที่เป็นชายอุปสมบท
- ห้ามผู้ไม่รู้หนังสือเข้าไปขายของในสถานที่ของกระทรวงศึกษาธิการ
- ให้กรมศาสนาส่งไปยังจังหวัดต่าง ๆ ให้อบรมและกวาดขันศิษย์วัด ซึ่งมีอายุ 8-45 ปี ให้เรียนรู้อ่านออกเขียนได้ภายใน พ.ศ. 2486 ถ้ายังไม่สามารถอ่านและเขียนหนังสือ

หนังสือไทยได้ให้เจ้าอาวาสสั่งหรือบังคับให้ผู้นั้นออกไปเสียจากวัด

- ให้สิ้นสุดการผ่อนผันแก่ข้าราชการ พนักงานเจ้าหน้าที่ ตามหน่วยงานราชการต่างๆ ที่ไม่รู้หนังสือ โดยกำหนดสิ้นสุดตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2485 และในปี พ.ศ. 2486

ห้ามรับผู้ไม่รู้หนังสือเข้าทำงานในหน่วยราชการ (“การศึกษาผู้ใหญ่”, 2486)

สำหรับข้าราชการที่สังกัดกระทรวงกลาโหม จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีคำสั่งโดยตรง

ดังนี้

...ตั้งแต่บัดนี้ถึงสิ้น พ.ศ. 2486 บุคคลที่ทำงานในกะชวงกลาโหมทุกคน รวมถึงพลทหารด้วย ต้องอ่านหนังสือให้ออกเขียนได้ ถ้อยการอ่านคำสั่ง ในใบปลิวของกลาโหมเป็นเกณฑ์ ถ้าพ้นกำหนดนี้ ยังอ่านไม่ได้ให้พ้นหน้าที่ไป ถ้าเป็นพลทหารให้กักตัวไว้ที่โรงทหารจนกว่าจะอ่านออกเขียนได้ ห้ามลงไปนอกบริเวณเป็นอันขาด ส่วนบรรดาครอบครัวของ ข้าราชการทุกประเภท ตลอดจนคนงาน ถ้าอยู่บ้านหลวง และมีบุตร ระหว่าง 8-55 ปี จะต้องเรียนให้อ่านออกเขียนได้เช่นเดียวกัน ภายใน พ.ศ. 2486 นี้... (แปลก พิบูลสงคราม, 2486, หน้า 3, 15)

การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในช่วงนี้ จึงมีลักษณะของการรณรงค์ให้พลเมืองรู้หนังสือทั่วประเทศ หน่วยงานของรัฐบาล เช่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรธิการ กระทรวงอุตสาหกรรม กรมตำรวจ กรมราชทัณฑ์ ฯลฯ และฝ่ายเอกชน ได้แก่ โรงงานทอผ้า ในบางจังหวัด โรงเรียนราษฎร์ของเอกชน โดยเฉพาะ โรงเรียนสิริสาส์นวิทยาลัย ของ นายผ่อง ไสภณศิริ ยังคงเปิดสอนนักศึกษาผู้ใหญ่ต่อเนื่องมาตลอดนับตั้งแต่ พ.ศ. 2481 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2491, หน้า 13-21) ร่วมมือจัดการสอนผู้ไม่รู้หนังสือเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย ผู้ที่นับว่ามีบทบาทสำคัญต่อการรณรงค์ครั้งนี้คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งใช้วิธีการสั่งงานเกี่ยวกับ

การศึกษาผู้ใหญ่อย่างฉับไว ไม่ต้องผ่านขั้นตอนตามสายงานแต่อย่างใด ดังตัวอย่างของคำตั้งที่ว่า “บอกกะขวงศึกษา ให้จัดการติดต่อกรมโคสนาการ เพื่อทำการโคสนาทางวิทยุ และหนังสือพิมพ์ไทยเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่ ให้เข้มแข็งกว่าเวลานี้ ซึ่งดูเหมือนไม่ได้ทำอะไรเลย” (แปลกพิบูลสงคราม, 2487, หน้า 4, 26) และการออกสาส์นวิงวอนให้พลเมืองเรียนรู้หนังสือไทย ดังตัวอย่าง ดังนี้

.....ฉันได้พบคนไม่รู้หนังสือมานานแล้ว คนจำพวกนี้ฉันพบเห็นคราวใดทำให้ฉันนึกสมเพชเวทนาเป็นอย่างยิ่ง แต่ก็ได้ปล่อยให้ความนึกคิดดังนี้เป็นความเศร้าใจตกอยู่ในตัวฉันตลอดมา ครั้นมาถึงบัดนี้คนไทยได้เข้าสู่กับสงครามทุกอย่าง นับตั้งแต่สงครามวัฒนธรรม สงครามเศรษฐกิจ และถึงที่สุดของสงคราม คือ สงครามต่อสู้ด้วยอาวุธ เพราะเมื่อสงครามได้มีอายุมาพิเศษ ฉันจึงพิจารณาตัดสินใจว่า คนไม่รู้หนังสือนั้นเป็นน้ำหนักร้ายกว่าภูเขาดังชาติไทยของเรามิให้ได้ชัยชนะเสียแล้ว ฉะนั้นเพื่อเป็นกำลังต่อสู้สงครามอย่างหนึ่ง และเมื่อนำความสุขอันคนพึงจะได้รับเมื่อเกิดมาเป็นคนอีกประการหนึ่ง ฉันจึงขอวิงวอนพี่น้องชาวไทยที่เคารพทุกท่าน ทุกเพศ ทุกวัย ได้พร้อมใจกันหาทางอย่างใด ช่วยกันสอนและเรียนหนังสือไทยให้อ่านออกเขียนได้ทั่วกันทั้งชาติ โดยไม่ต้องรอรอจากราชการและให้เร่งเป็นการด่วน ให้สำเร็จสมความปรารถนาภายใน พ.ศ. 2488 นี้ให้จงได้ ... (กระทรวงศึกษาธิการ, 2491, หน้า 5)

การเปลี่ยนแปลงการใช้ตัวอักษรไทยในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2485 เป็นแรงผลักดันสำคัญอีกประการหนึ่งต่อการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นอย่างเร่งรัด เพื่อเผยแพร่แบบแผนการใช้ตัวอักษรแบบใหม่ให้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกัน บทบาทของการศึกษาผู้ใหญ่จึงเป็นเครื่องมือปลูกฝังให้พลเมืองยอมรับและปรับตัวเข้ากับเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในสังคมและเป็นเครื่องมือในการสร้าง

เอกภาพภายในชาติด้วยการเรียนรู้ภาษาเดียวกันที่ปรับปรุงขึ้นใหม่

แม้รัฐบาลจะดำเนินการรณรงค์เร่งรัดให้พลเมืองได้รู้หนังสือทุกวิถีทาง เพื่อให้ทันกับเป้าหมายที่วางไว้คือ ให้พลเมืองรู้หนังสือภายใน พ.ศ. 2486 แต่รัฐบาลก็ไม่สามารถดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายได้ เนื่องจากประเทศต้องประสบกับภาวะของสงครามซึ่งทวีความรุนแรงขึ้นโดยลำดับ จึงส่งผลกระทบต่อการทำงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่ ดังนั้น จึงมีการร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือ 2486 ยึดเวลาบังคับออกไปอีก 1 ปี เพื่อดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย (มท. 2.3/44 “การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่ 2483”)

การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่เพื่อให้พลเมืองรู้หนังสือตลอดสมัยของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เริ่มจากการดำเนินงานในขอบเขตของบุคลากรในระบบข้าราชการในรูปแบบการทดลองดำเนินการ หลังจากนั้นก็มีลักษณะของการก้าวกระโดดมาเป็นการเร่งรัดรณรงค์ทั่วประเทศเพื่อให้พลเมืองรู้หนังสือภายในปี พ.ศ. 2486 มีผลทำให้จำนวนผู้รู้หนังสือมากขึ้นแต่เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามพ้นอำนาจจากการบริหารประเทศ ได้มีการยกเลิกการรณรงค์และยกเลิกพระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือในพ.ศ. 2487 เนื่องจากถูกมองว่าเป็นการดำเนินงานที่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ของสังคมไทยในขณะนั้นที่อยู่ในช่วงภาวะของสงครามโลกครั้งที่ 2 นอกจากนี้ยังเป็นการดำเนินการรณรงค์เพื่อให้พลเมืองรู้หนังสือโดยรัฐบาลที่นิยมในลัทธิเผด็จการ (บุญช่วย สมพงษ์, 2523, หน้า 151)

ปัญหาของการดำเนินงาน

รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามต้องประสบปัญหาหลายประการ เนื่องจากความไม่พร้อมของรัฐบาลตั้งแต่แรกเริ่มดำเนินงาน โดยมีปัญหาภายในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่คือ กองการศึกษาผู้ใหญ่ที่ขาดบุคลากรในการบริหารงานทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น รัฐบาลจึงต้องขอความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐทุกหน่วยงาน การบริหารจัดการของเจ้าหน้าที่ตามหน่วยงานต่าง ๆ จึงใช้หลักจัดตามคำสั่งมากกว่าจัดตามหลักวิชา โดยมีหนังสือคู่มือบริหารการศึกษาผู้ใหญ่เป็นหนังสือคู่มือประกอบการดำเนินงาน ปัญหาประการ

สำคัญคือ เจ้าหน้าที่ขาดความเข้าใจในหน้าที่ของตน และมีความคิดว่างานการศึกษาผู้ใหญ่เป็นงานฝาก มีโรงงานของหน่วยงานที่ตนสังกัดโดยตรง (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวง, 2484ก)

นอกจากนี้ยังมีปัญหาครูผู้สอนซึ่งส่วนมากเป็นครูประจำบาล โรงเรียนเทศบาล และโรงเรียนรัฐบาล ยังไม่มีความเข้าใจในหลักวิชาการสอนเพียงพอเนื่องจากขาดการอบรมครูส่วนมากจึงใช้วิธีการสอนแบบสอนเด็ก ทำให้ราษฎรที่มาเรียนเกิดความเบื่อหน่าย (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวง, 2484ข)

ปัญหาในเรื่องงบประมาณที่น้อยลงทุกปี เนื่องจากรัฐบาลต้องจัดสรรเงินส่วนใหญ่ให้แก่การทหารเพื่อรักษาความมั่นคงและความปลอดภัยของประชาชนในภาวะของสงคราม และในภาวะสงครามยังเป็นอุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะจากการที่มีการควบคุมแสงไฟทั่วประเทศ ทำให้โรงเรียนผู้ใหญ่ประเภทที่สอนกลางคืนทำการสอนไม่ได้ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2483) และปัญหาของการพิมพ์แบบเรียน เนื่องจากกระดาษที่ใช้พิมพ์ขาดแคลน ทำให้ผู้เรียนไม่มีหนังสือเรียน (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.ป.ป.)

สำหรับปัญหาเกี่ยวกับราษฎรนั้น เนื่องจากการจัดการศึกษาผู้ใหญ่เป็นของใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเป็นครั้งแรก เมื่อนำมาดำเนินการกับราษฎรทั้งในด้านการปฏิบัติงานและการเสนอแนวคิดใหม่ ย่อมส่งผลกระทบต่อราษฎรโดยตรง ผลกระทบที่มีต่อการดำเนินชีวิตของราษฎรคือ การที่ราษฎรต้องเลือกช่วงเวลาที่เหมาะสมเพื่อเข้าเรียนโดยไม่กระทบต่ออาชีพการงาน แม้ว่ารัฐบาลจะจัดเวลาสอนให้มีหลายประเภทก็ตาม อย่างไรก็ตาม เมื่อราษฎรสมัครเรียนแล้ว ปัญหาที่ตามมาอีกคือ การที่ราษฎรไม่เข้าเรียนอย่างสม่ำเสมอ (บุญช่วย สมพงษ์, 2523, หน้า 154) การเข้าเรียนของราษฎรจึงมีลักษณะของการชักงูกันมาเรียนมากกว่าสมัครเข้าเรียนด้วยความเต็มใจ (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวง, 2484ค) ดังนั้น เมื่อผู้เรียนเข้าเรียนแล้ว แต่เจ้าหน้าที่และครูจัดการเรียนการสอนอย่างไม่มีประสิทธิภาพ จึงมีผลทำให้ผู้เรียนน้อยลงประการสำคัญคือ ภาวะของสงครามที่เกิดขึ้นทำให้พลเมืองต้องหันมาคำนึงถึงความปลอดภัยและปากท้องมากกว่าการมานั่งเรียนหนังสือ

ผลของการดำเนินงาน

แม้ว่ารัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้รับงบประมาณในการจัดการศึกษาผู้ใหญ่เพียงจำนวนน้อย แต่รัฐบาลก็สามารถดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่ที่เกี่ยวกับการจัดตั้งองค์กร การควบคุมองค์กร ได้แก่ การตรวจโรงเรียน การอบรมเจ้าหน้าที่และครูผู้สอน การพิจารณาปัญหาข้อขัดแย้ง และอุปสรรคต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนการบริหารในภาควิชาการนั้น รัฐบาลสามารถจัดทำหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ การผลิตแบบเรียน และวางระเบียบการสอบไล่ตามหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ ตลอดจนจัดสอบวัดผลผู้เรียน

ส่วนผลของการดำเนินงานในด้านปริมาณของจำนวนโรงเรียน จำนวนผู้เรียน จำนวนครู นั้นมีปริมาณเพิ่มขึ้นโดยลำดับ การเพิ่มขึ้นของจำนวนโรงเรียน จำนวนผู้เรียน และจำนวนครูดังกล่าวนี้ นอกจากเป็นผลของการดำเนินวิธีการชักชวนและการรณรงค์ในรูปแบบต่าง ๆ แล้ว ยังมีลักษณะของการแข่งขันกันจัดตั้งโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นในแต่ละจังหวัดเมื่อได้รับคำสั่งจากรัฐบาลอีกด้วย (กะทรวงศึกษาธิการ, 2485, หน้า 2) และจากการที่รัฐบาลรณรงค์ให้พลเมืองรู้หนังสือในช่วงระยะเวลา พ.ศ. 2483-2487 ปรากฏว่าจากจำนวนผู้ไม่รู้หนังสือ 6.8 ล้านคน สามารถทำให้มีผู้รู้หนังสือเพิ่มขึ้นถึง 1.4 ล้านคนหรือหนึ่งในห้าของผู้ไม่รู้หนังสือทั้งหมด (สุนทร สุนันท์ชัย, 2533)

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่มีมุมมองที่สะท้อนออกมาทั้งเชิงบวกและเชิงลบ ในเชิงบวกนั้นคือ ทำให้พลเมืองที่เข้ารับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นถึงคุณประโยชน์ของการอ่านออกเขียนได้ เป็นการยกระดับชีวิตทางการศึกษา ในส่วนของรัฐบาลนั้นมีความพอใจที่การศึกษาผู้ใหญ่ได้ช่วยให้ราษฎรเข้าใจและปฏิบัติตามนโยบายด้านวัฒนธรรม การสาธารณสุข การอาชีพและการปกครอง (คำแถลงการณ์ของกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ผลการศึกษาผู้ใหญ่ในรอบปี พ.ศ. 2485 อ้างถึงใน สุนทร สุนันท์ชัย) นอกจากนี้ ปรากฏผลจากรายงานการศึกษาผู้ใหญ่ว่า “การศึกษาผู้ใหญ่ทำให้ประชากรเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เช่น ราษฎรมีฐานะดีขึ้น รู้ข่าวคราวกฎหมายระเบียบแบบแผนดีขึ้น มีหัวใจ ตาไว พุฒเข้าใจง่าย รู้เรื่องและปกครองง่ายขึ้น” (กระทรวงศึกษาธิการ อ้างถึงใน สุนทร สุนันท์ชัย, 2533)

ในเชิงลบนั้นคือ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามถูกมองว่าเป็นนโยบายหนึ่งเหมือนเช่นนโยบายอื่น ๆ ที่รัฐบาลดำเนินการในลักษณะการสั่งงานเชิงบังคับ อีกทั้งเป็นการดำเนินงานที่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ของประเทศในขณะที่อยู่ในภาวะของสงครามโลกครั้งที่ 2

สรุป

การรณรงค์ให้พลเมืองไทยรู้หนังสือด้วยการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในช่วงที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามบริหารประเทศในช่วง พ.ศ. 2481-2487 เป็นการรับนโยบายมาจากรัฐบาลพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนามาดำเนินการจัดอย่างเป็นทางการและแพร่หลายทั่วประเทศ ลักษณะของการดำเนินงานและจุดมุ่งหมายมีการผันแปรไปตามสภาพการณ์ของบ้านเมือง กล่าวคือ เมื่อรัฐบาลดำเนินนโยบายสร้างชาติ จึงมีความมุ่งหวังที่จะใช้การจัดการศึกษาผู้ใหญ่เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อใช้การศึกษากล่อมเกลากลุกฟุ้งแนวคิดและนโยบายของรัฐให้แก่พลเมือง จะเห็นได้ว่ารูปแบบการดำเนินงานเพื่อให้ตอบสนองตามความต้องการของรัฐได้เพิ่มระดับมากขึ้น โดยเริ่มจากการโฆษณาชักชวน การบังคับทางอ้อมให้เกิดความจำเป็น และการใช้กลไกอำนาจรัฐประกาศรณรงค์ หลังจากนั้นเมื่อประเทศได้ประสบกับภาวะของสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลยังต้องการให้มีผู้รู้หนังสือมากขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือปลุกฝังให้พลเมืองยอมรับและปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเทศ รวมทั้งใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างเอกภาพภายในชาติ ตลอดจนเพื่อการเรียนรู้ภาษาไทยซึ่งรัฐบาลได้ปรับปรุงขึ้นใหม่ การดำเนินงานจึงมีลักษณะเป็นการบังคับมากขึ้นด้วยการประกาศเป็นกฎหมาย คือ “พระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือ” ผลของการดำเนินงาน นอกจากจะทำให้มีผู้รู้หนังสือจำนวนเพิ่มขึ้นแล้ว รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามยังสามารถปลุกฝังแนวคิดและใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือรองรับนโยบายของรัฐได้เป็นอย่างดี แม้ว่าจะมีปัญหาในการดำเนินงานในองค์กรและอุปสรรคจากภาวะของสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างไรก็ตาม การดำเนินการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ต้องยุติลงด้วยสาเหตุทางด้านการเมืองเมื่อ จอมพล ป. พิบูลสงครามพ้นจากอำนาจการเป็นผู้นำบริหารประเทศ

บรรณานุกรม

- กระทรวงธรรมการ. (2483). *การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่ของรัฐบาล พ.ศ. 2483*.
 พระนคร: เข็มศรี.
- การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่. (2483). *วิทยจารย์*, 41,
 การศึกษาผู้ใหญ่. (2486, 5 กันยายน). *ศรีกรุง*.
- จำลอง สุวรรณเรือง. (2547). *ประวัติความเป็นมาของกศน .* ค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2555, จาก
[http:// gotoknow.org](http://gotoknow.org)
- ชัยศ อิมสุวรรณ. (2551). *วันที่ระลึกสากลแห่งการรู้หนังสือ*. ค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2555,
 จาก [http. // www.moe.go.th](http://www.moe.go.th)
- แถมสุข นุ่มนนท์. (2520). *จอมพล ป.พิบูลสงครามกับการสร้างชาติไทย พ.ศ.2481-2487*.
 กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- แถมสุข นุ่มนนท์. (2544). *เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สองยุคเชื้อผู้นำชาติพันธุ์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สายธาร.
- บุญช่วย สมพงษ์. (2523). *รวมปาฐกถาและคำบรรยายของนายบุญช่วย สมพงษ์. ใน หนังสือที่ระลึกในพระราชทานเพลิงศพ นายบุญช่วย สมพงษ์ 12 เมษายน 2523*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยรฐนิยม ฉบับที่ 9 เรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี. (2483). *ราชกิจจานุเบกษา (แบบกฤษฎีกา)* 53(2), 151-152.
- แปลก พิบูลสงคราม. (2486). *สมุดสังงานฝ่ายพลเรือน (เล่ม3)*. ม.ป.ท.
- แปลก พิบูลสงคราม. (2487). *สมุดสังงานฝ่ายพลเรือน (เล่ม 4)*. ม.ป.ท.
- พระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือ พุทธศักราช 2486. *ราชกิจจานุเบกษา*, 1085-1086
- เสน่ห์ จามริก. (2523). *การเมืองกับการศึกษาของไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สมชัย วุฒิปรีชา. (2514). *ความสำคัญของการศึกษาผู้ใหญ่*. *วารสารการศึกษาผู้ใหญ่*, 8, 2-6

- สุนทร สุนันท์ชัย. (ม.ป.ป.) 50 ปีของการจัดการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษานอกโรงเรียนในประเทศไทยในภาพรวม พ.ศ. 2483-2533. ค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2555, จาก <http://esan.efe.go.th>
- กระทรวงศึกษาธิการ.(2485). รายงานการเสกสาศผู้ใหญ่ ประจำปีพุทธศักราช 2484. พระนคร: แยมศิริ.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2491). รายงานการศึกษาผู้ใหญ่ ประจำปีพุทธศักราช 2486. พระนคร: คุรุสภา.
- กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวง (2484). เอกสาร พ.ศ. 2484 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ). เล่มที่ 6. เรื่องที่ 16 “ กองการศึกษาผู้ใหญ่เสนอรายงานตรวจการศึกษาผู้ใหญ่”
- กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวง. (2484). เอกสาร พ.ศ. 2484 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ). เล่มที่ 4. เลขที่ 28 “ การประชุมศึกษาธิการจังหวัด (คำบรรยายของรัฐมนตรีและกรมต่างๆ)”
- กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวง. (2484). ข้อหาหรือการประชุมกรรมการจังหวัด (คำบรรยายของ สำนักงานปลัด)
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). เรื่อง กำหนดวิทยฐานะผู้รู้หนังสือไทยและการศึกษาผู้ใหญ่ พ.ศ. 2481- 2488, ศธ. 0701.51/9
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). เรื่อง กำหนดวิทยฐานะผู้รู้หนังสือไทยและการศึกษาผู้ใหญ่ พ.ศ.2481-2488, ศธ. 0701.512/9
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เรื่อง รัฐบาลญี่ปุ่นและชาวต่างประเทศกับข้าราชการไทยต่างประเทศ แสดงความเสียใจและช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ประสบอุทกภัย พ.ศ.2485, สร.0201.2/9
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2485). คำแถลงนโยบายของคณะรัฐบาลชุดใหม่, มท. 2.2.10/7.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2483). การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่, มท. 2.3/44
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2483). การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่, มท.2.3/46
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร. 0201.14/8 เรื่อง ฟ้อง โสภณศิริ สมควรได้รับอนุโมทนาจากรัฐบาลอำไพ จันทวิมล. (2483). การสำรวจสำมะโนครัว เมื่อ พ.ศ. 2480. วิทยจารย์, 40, 1006.

